

"מידת השמים שלראשינו היא כמידת הקרקע שמתחת לרגלינו"

שלמה גרבץ
יושב-ראש עמית, קרן קימת לישראל

בחוברת שמצאתי באקראי בגנזך קרן קימת, חוברת שיצאה לאור ב־1944, סוכמו פעילויות קק"ל כך: בסוף תש"ג, השנה הרביעית למלחמת העולם, גאלה קרן קימת לישראל שטחי קרקע בסך של 51 אלף דונם ומשהו. כל ארבעת שנות המלחמה היו לקק"ל שנות פעולה

**"בעידן הקידמה
של המאה ה־21
אי־אפשר לצכות
מהחקלאי שימשיך**

כלכלית מוגברת. היא רכשה בתקופה זו את השטחים הבאים: בשנת ת"ש 46 אלף דונם, בשנת תש"א 45 אלף דונם, בתש"ב 48 אלף דונם, בתש"ג 51 אלף דונם. סך הכל 189 אלף דונם מתוך מכלול של 661 אלף דונם גאולת קרקע עד סוף שנת 1943.

להיות משועבד

לחזוי חכירה

במתכונת

פיאודלית; חייבים

לתת לחקלאי

העוסק במעשה

החקלאי, ומספר

זכויות יסוד".

מוסיף הכתוב בנייר המיוחד הזה, המודפס בסטנסיל, את הדברים הבאים: פעולות התיישבות בשנת תש"ג. ישובים חדשים. בארבע שנות המלחמה נוסדו בארץ 27 נקודות ישוב חדשות, מהן 25 על אדמת קרן קימת לישראל. בסך הכל בארץ הוקמו עד אז 276 ישובים ומתוכם 175 על אדמות קרן קימת לישראל.

אלה נתונים מדהימים. משהוקמה קרן קימת לישראל בשנת 1910, כמעט לפני מאה שנה, היא קמה לתכלית אחת ראויה, אחת אמיתית, להניח תשתית קרקעית איתנה מתחת לרגליו של העם היהודי על מנת שיוכל לשוב לארץ אבותיו, לשוב ולהקים כאן ישוב יהודי פורח, משגשג תרבותית, כלכלית, רוחנית מדינית, במקום האחד שהוא שלו – ארץ ישראל.

התשתית הכלכלית היתה כבר אז מונחת ביסוד ההבנה וההכרה שבלעדיה לא תקום בארץ ישות יהודית עצמאית וריבונית. וכבר באותם ימים באו הדברים לכלל ביטוי מוחשי במאמרו המפורסם של חיים נחמן ביאליק, אותו מאמר פלא המהווה מורה דרך

של קרן קימת גם כיום. ביאליק כתב את הדברים בעקבות החוויות הקשות שעבר בפרעות קישינב במזרח אירופה. "מידת השמים שהם לראשינו", כתב ביאליק, "היא כמידת הקרקע שמתחת לרגלינו". כלומר, עם יכול להבטיח את חירותו, עם יכול להבטיח את דרכו העצמאית, את התפתחותו הרוחנית והתרבותית, רק אם קיימת מתחת לרגליו קרקע מוצקה ואיתנה עליה הוא יכול להניח את אבני קיומו, את יסודות קיומו. ואכן מאותו יום ואילך קרן קימת לישראל, בדבקות אין קץ, תוך שהיא אוספת פרוטה לפרוטה – הקופסא הכחולה נותרה כמטפאורה אבל היתה מפעל לאומי אדיר – עסקה בגאולת קרקע, מטר אחר מטר מרובע, דונם אחר דונם, מתוך רצון להשיב עטרה ליושנה, להשיב חיים יהודיים לארץ ישראל.

המושג "גאולת קרקע" אינו מושג שאול. הוא בא להבחין בין המושגים גאולה וקנייה. קרקע של אחרים אתה קונה, קרקע שלך אתה גואל. ואדמת הארץ הזו היתה מאז ומעולם אדמת העם היהודי, כי היא היתה אדמה שלנו משכבר הימים. התמצית של החלום הציוני התגשמה במילה הפשוטה האחת העברית – שלנו. אנחנו רצינו משהו שהוא שלנו. ואת השלנו הזה אי אפשר היה להגשים בלי אותו יסוד איתן, אדמת ארץ ישראל, בבעלותנו.

אנחנו צריכים לזכור שמאז, למרות התהליך המואץ של הגאולה, ולמרות העובדה שהקמנו מדינה, עדיין אנחנו נמצאים בשלבים של מדינה בהתהוותה. מדינה שעדיין מנתבת את דרכה בחיים הסוככים של המזרח התיכון הפרוע, מדינה אשר עדיין מחפשת נתיבים לגיבוש אורחות חיה הרוחניים והתרבותיים. למדינה מהסוג הזה יש בהכרח יעדים אסטרטגיים מובהקים שבלעדי בעלות הלאום על הקרקע הם לא יוכלו להתגשם.

דוגמה אחת מני רבות, למשל, היא יהוד הגליל. אי אפשר להתמודד עם שאלת יהוד הגליל בלא שתהיה בידנו אדמה בבעלות לאומית בה נוכל לקיים ערכים יהודיים. קרן קימת, ואולי גם אחרים כמו הסוכנות היהודית, יכולים לקיים ערכים אלה מתוקף היותם אמונים על מימוש החזון האסטרטגי של העם היהודי. במדינה דמוקרטית, ואנחנו מדינה דמוקרטית – ואין סתירה בין היותנו מדינה דמוקרטית ומדינה יהודית – מותר לקבוצות אזרחיות להתארגן על פי צרכיהן. זה מותר לערבים וזה מותר גם ליהודים. ההתארגנות בשביל עצמנו טמונה ביסוד יכולתנו להגשים הערכים והעקרונות הבסיסיים שלשמם חזרנו ושכנו לארץ ישראל, ואין בכך מעשה של אפליה.

זכותנו הדמוקרטית היא לעשות בשלנו כראות עינינו. אין אנו נוטלים דבר מאף אדם,

“מידת השמים שלראשינו היא כמידת הקרקע שמתחת לרגלינו”

איננו נוטלים אדמה מערבי ונותנים אותה ליהודי. יש לנו זכות יתר באדמה יהודית של העם היהודי שנגאלה על ידי העם היהודי ברם, ביזע וכייסורים וגם בממון, כדי להבטיח לו את האפשרות לשוב לבנות כאן בארץ האחת שהיא שלנו, את הדמות היהודית הראויה בעידן המודרני.

ואכן האדמות הללו שגאלנו הן הניצבות ביסוד המדינה היהודית בין השאר, גם כדי לשמור על יכולתה, גם כדי לשמור על זהותה, על דרכה, על טיבה, על אורחות חייה, על נשמת אפה היהודית. והרי ברור לכל שמלכתחילה באו לכאן אבותינו מתוך כוונה

**“קק”ל בעד חוזה
נחלה לדורות
לחקלאים,
המתחדש מדי**

ומאמץ לחדש את החיים היהודיים העצמאיים, ומתוך רצון שהחיים הללו יהיו חיים יהודיים במדינה יהודית שתרכותה ואורחות חייה יהודיים, שרוחה יהודית, מבלי שזה יפגע בזכויות האדם כאדם, כאינדיבידואל, גם אם הוא בן מיעוטים, גם אם הוא ערבי.

**49 שנה, בתנאי
שנשמר היעוד
החקלאי של
הקרקע ובתנאי
שהאדמה לא תהוון;
חוזה חכירה
מתחדש עם דומי
חכירה מהוונים,
פירושו העברת
בעלות מלאה.”**

האדמה הזאת עליה השתתנו את קיומנו, האם היא רק ערך גשמי? בשום פנים ואופן לא. אדמה היא מקור חיים. אדמה היא ערך רוחני. לפני זמן לא רב הציעו שני חברי כנסת בישראל הצעת חוק שכל כולה היתה בת חמש-שש מלים: תיאסר אפליה באדמות קרן קימת בישראל. אחד מהמציעים היה חברי הטוב. הלכתי לשוחח אתו על משמעות הצעת החוק שבעצם מבטלת את קיומה של קרן קימת, משום שעצם הניסיון לשייך את המושג “אפליה” לקרן קימת עומד בסתירה גמורה למהותה של הקרן שאיננה גורם מפלה אלא גורם מיטיב עם העם היהודי מתוך הזכות השמורה לנו, הקנויה, לשמור על זכויותינו בארץ אליה באנו, אליה שבנו. ניסיתי להסביר

לידירי שמשמעות המונח אדמה היא הרבה מעבר לערך גשמי, הרבה מעבר לנדרל”ן המדובר, באדמה יש הרבה מן הרוחניות, האדמה היא היסוד לשיבת העם היהודי לארץ הזאת. את האדמה אתה לא קונה, את האדמה אתה ראשית גואל, אתה עובד, אתה קשור בה, אתה חש בה, אתה חש אותה.

כדי להמחיש את המשמעות הרוחנית של המונח אדמה אני תמיד מספר את הסיפור

המפורסם שקרה בקק"ל כאשר באנו, ב־1908, לטעת את היער הראשון בבן שמן, האדמה אותה גאלנו בראשית המאה. לצורך הנטיעה שכרה קרן קימת פועלים שגם היו מיומנים, גם זולים וגם רגילים לאקלים הארץ. כאשר הגיעו ליער אהרן דוד גורדון ותלמידיו, הם עקרו את העצים שנטעו הערבים ונטעו אותם מחדש. והייתה במעשה הזה אמירה היסטורית שמשמעותה: אין אדם קונה לעצמו אחיזה בארץ אבותיו אלא אם כן הוא עובד את האדמה כמו ידיו, אלא אם הוא חש אותה בקצות אצבעותיו.

עד היום קרן קימת מחויבת למעשה הזה. אהרן דוד גורדון, עם כל היותו פציפיסט, איש הפועל הצעיר, שמעולם לא חשבתי שהשקפת עולמו היתה נכונה, היה מורה דרכי בחיים במידה רבה משום שהוא הפנים בהוויה היהודית הלאומית בארץ ישראל את הערך שאין מהפכה לאומית מושגת אלא אם כן ראשיתה במהפכה האינדיבידואלית של האדם כבודד שמתקשר לאדמה, נקשר לאדמה, מעבד את האדמה. עובד את האדמה, עובד את האדמה משום שהאדמה היא שלו. ואכן קרן קימת שמרה אמונים לערכים הנפלאים הללו מאז היווסדה. היא שמרה עליהם משום שהאדמה הזו עליה אנו חיים היא אדמת העם היהודי שנועדה להבטיח את קיומו לנצח נצחים בארץ האחת שהיא שלו.

מתוך אותה הכרה שעם קונה לעצמו אחיזה במולדתו, אם הוא עובד את האדמה, אם הוא קשור באדמה, אם הוא חש בה בקצות אצבעותיו – רק מי שחקלאי יודע שכאשר הוא מפלח בחריש קרקע בתולה, או שהוא חורש בקולטיבטור את האדמה אחרי הגשם הראשון, והוא רואה את פלחי האדמה משתרבים סביב הסכין החורצת תלם, הוא מבין את המשמעות של להיות קשור באדמה. ובקק"ל אנחנו מבינים זאת מצוין. נכון שלמדינה דרושה טכנולוגיה מודרנית, תעשייה מתקדמת, כלכלה נפלאה, הכל. אבל אסור למדינה ולעם לזנוח את הדבר העיקרי שהוא ביסוד קיומנו, הקשר לאדמה. ומתוך אמונה זו משקיעה קק"ל באדמה, בנכסים החקלאיים ובמעשה החקלאי יותר מכל גורם אחר במדינה, אולי אפילו יותר מהמדינה, בקשר של האדם לאדמה.

קק"ל ניהלה את המדיניות הזו ברוח רמה גם עד שהקמנו את המינהל ב־1961 יחד עם הממשלה. תכליתו של המינהל היתה אחת: ליצור ניהול אחיד, נהלים אחידים, מינהל אחיד, מתוך רצון לגבש מדיניות אחידה לכלל האוחזים בקרקע בארץ ישראל. מינהל מקרקעי ישראל הוא שליח, הוא נאמן, עליו חלים דיני השליחות, והוא חב חובת נאמנות קודם כל לבעלים של הקרקע. בהקשר זה המדובר בקרן קימת. אך מה קורה כאשר מינהל מקרקעי ישראל מגיע למצב שבו איננו יכול, איננו רשאי, אולי איננו רוצה לשמור

“מידת השמים שלראשינו היא כמידת הקרקע שמתחת לרגלינו”

אמונים לאותם ערכי יסוד? בחוק מינהל מקרקעי ישראל נאמר במפורש, כמו גם באמנה, שהמינהל חייב לפעול על פי הדין שמופיע בתקנות של קרן קימת לישראל. כלומר, שאדמות העם היהודי ואדמות מדינת ישראל אינן עוברות בכל צורה לבעלות זרה. המינהל כיום לא עומד בתנאים הללו לגבי רוב האדמות הנתונות לניהולו. הוא עומד בזה רק בהקשר לאדמות קרן קימת לישראל. אבל מה יקרה אם אכן ייווצר מצב של היעדר יכולת לשמור אמונים לשליחות הזאת, בתור שליח של קרן קימת, בתור סוכן של קרן קימת, לא בתור בעל הבית. אופי האמנה יצר מצב שהמינהל מורכב מחמישים אחוזי-חמישים אחוז ודור המייסדים עשה מעשה נכון מתוך רצון להקנות לעם היהודי משקל-יתר בקביעת דבר אחד: מדיניות מקרקעין בישראל, מה עושים באדמת העם היהודי בארץ ישראל מחד ומה עושים באדמת המדינה מאידך, בשותפות של שני הגורמים המחזיקים בקרקע, המדינה וקרן קימת לישראל.

”אם מישהו יעז

לכפות על הק”ל

הפקעת זכויותיה

בקרקע של העם

היהודי, ולהוציא

מידיה את הסמכות

לקבוע מדיניות

קרקעית - תפעל

קק”ל לפירוק

המינהל ולהעברת

הקרקעות שלנו

בחזרה לטיפול

וניהול עצמי”.

אבל בפנינו עומדים היום על הפרק שני נושאים שמעמידים בסימן שאלה גדול, במבחן גדול של אמת, את יכולת המינהל לשמור אמונים לאותם ערכים. הראשון – בג”ץ קציר-קעדאן. אמר היועץ המשפטי שבבג”ץ קציר יש גם קורטוב של טוב, שהרי בג”ץ אמר שהמדובר באדמות מדינה ולא באדמות קרן קימת לישראל. ועוד אמר היועץ שבג”ץ איננו פוסל אפשרות של התיישבות ייחודית מכל סוג שהוא, ובתנאי שלא תהיה על בסיס אתני. כלומר, הבחנה בין יהודים לבין ערבים.

למדנו כבר לדעת שגם אם יש אמירה מסוג זה בפסיקה לא תמיד אנו יכולים לדעת מה משמעותה האמיתית.

אבל דבר אחד ברור: כתוב באותה פסיקה משפט מפתח שקובע שאסורה שותפות של המינהל עם גורמים מפלים. והשאלה כיצד יגדיר בית המשפט בעתיד את קרן קימת, היא שאלת מפתח. האם גורם העוסק בעניין היהודי – אני אפילו לא אומר אינטרס אלא עניין יהודי – ייחשב “כשר” או שמא הוא נתפס בעיני בית המשפט כגורם מפלה. בעיני קק”ל אינה גורם מפלה, אבל עצם האמירה יוצרת מציאות בהחלט לא פשוטה.

המכשול השני העומד על הפרק הוא הצעת החוק לעיגון זכויות החקלאים בקרקע

שמבחינתנו, בקק"ל, היא סכנה הרבה יותר מיידית. הצעת החוק מעמידה במבחן אמת את יכולתה של קרן קימת לרבוך בערכיה ההיסטוריים המסורתיים, שהיו ונשארו רלוונטיים היום כמו פעם, והאם המינהל יכול להמשיך ולספק לנו שירותים, אם אכן הצעת החוק תעבור בתהליך חקיקה בכנסת.

למען הגילוי הנאות אני רוצה שתדעו שאני מושבניק שיושב על האדמה. אבל המקרה שלי הוא ייחודי. ראשית ההתיישבות היתה במעשה החלוצי של הוריי וחבריהם, לפני יותר מששים שנה. הם באו להתיישבות בית"רית באזור רצוף התיישבות פועלית והתקשו למצוא לעצמם אחיזה במסגרות הממסדיות של אז. לכן כשירדו הורי וחבריהם מתל-צור לשוני ומשוני לנחלת ז'בוטינסקי, המושב צורף לכפר שיתופי, לבנימינה, אבל אדמות הוא לא קיבל מהסוכנות היהודית ולא מקרן קימת אלא מפיק"א, כי פיק"א דאגה למתיישבים להם היתה אוריינטציה שונה מהאוריינטציה הפועלית. מן הטעם ההיסטורי הזה אני היום בעל זכות. לנו יש חוזה נחלה לדרורות אישי וישר של מתיישב מול המינהל. ואני כבר הדרור השני ואפילו זכיתי לחדש את החוזה כי אני כבר נחשב בן ממשיך בפעם השניה של תקופת החכירה. כלומר: דור שני של 49 שנים. דווקא מניסיוני האישי, דווקא משום שאני בעל חוזה נחלה לדרורות המתחדש מדי 49 שנה כמעט אוטומטית, דווקא משום שהחוזה שלי הוא ישר מול המינהל, אני רוצה לומר פה בצורה הברורה והגלויה ביותר, וזה על דעת חיליק לקט, חברי וכל עמיתי בהנהלת קרן קימת: אנחנו מבינים היטב, דווקא מהיותנו כל כך קשורים במעשה החקלאי, שזכויות החקלאים בקרקע והזכות של החקלאי להרגיש בטוח על האדמה עליה הוא יושב, אותה הוא מעבד – הן מהבסיסים החשובים ביותר ביכולתו של העם היהודי לרבוך באדמה ולא לזנוח אותה.

במציאות של היום ובעידן הקידמה של המאה ה-21 אי אפשר לצפות מהחקלאי שימשיך להיות משועבד לחוזים במתכונת פיאודלית, עם מתכונת של חוזה זמני או חוזה משולש או כל מתכונת אחרת. חייבים לתת לחקלאי היושב על האדמה, המעבד את האדמה, העוסק במעשה החקלאי, מספר זכויות יסוד. אין ספק בנושא הזה. המשטר הפיאודלי חייב לעבור מן העולם משום שאף אדם אינו יכול לשרוד בתנאים בהם מתקיימת החקלאות של היום. אנחנו בקק"ל בעד הבטחת זכויות החקלאי. אנחנו בעד חוזה נחלה לדרורות, המתחדש מדי 49 שנה, בתנאי שנשמר היעוד החקלאי של הקרקע ובתנאי שהאדמה לא תהווה, שדמי החכירה לא יהווה, כי חוזה חכירה מתחדש עם דמי חכירה מהוונים, פירושו העברת בעלות מלאה.

“מידת השמים שלראשינו היא כמידת הקרקע שמתחת לרגלינו”

אני יכול לומר את הדברים האלה בלב שלם ובהיעדר ניגוד עניינים, כי אני בעל חוזה מהסוג הזה. אבל בה בשעה אנחנו מתנגדים בכל תוקף שהמהלך הזה של הקניית זכויות לחקלאי ייעשה באמצעות הליך חקיקה, משום שבחקיקה טמונות שתי סכנות. האחת: יכול להיווצר מצב שבאמצעות חקיקה למעשה יועברו לא רק זכויות לחקלאי אלא הבעלות במלואה תועבר לחקלאי. וזה בפירוש נוגד את היסודות היהודיים-ציונים של הישות שנקראת ציונות בארץ הזאת – קרקע הלאום.

“בחקיקה שתנסה

לפתור את בעיית

זכויות החקלאים

טמונה סכנה: ללא

כל קושי יכול

להיווצר מצב שבו

למעשה יועברו

לחקלאים לא רק

הזכויות בקרקע

אלא גם הבעלות

במלואה”.

גדעון ביגר: אתה אומר שאתה בעל חוזה כזה, אבל אתה לא מסכים שלאחרים יהיה חוזה כזה. הייתי רוצה לדעת מה ההבדל בין אבא שלי לביןך. אני מנסה להבין ולא מבין.

שלמה גרבץ: אני מגיע לזה בעוד דקה. בעצם מעשה החקיקה מפקיעה המדינה מידי קרן קימת את המגרט ואת הסמכות לקבוע מדיניות מקרקעין באמצעות המכניזם שנקרא מועצת מקרקעי ישראל, ומעבירה אותו לרשות המדינה. אבל אל לנו לשכוח שהמוסד הזה, הכנסת, מלכתחילה חוקקה חוק שדאג להקמת מועצת המינהל, כדי להבטיח שלעם היהודי תהיה סמכות ואחריות לקבוע

מדיניות קרקעית בישראל, ולא להפקיע סמכות זו מידיו. אם נשלים פעם אחת ויחידה עם תהליך חקיקה מהסוג הזה, יותר לא תעמוד לנו לסעד הטענה המופיעה באמנה שמי שמשנה את האמנה שלא בהסכמה הדדית, נותן פתח חוקתי לביטול המינהל.

ובכן, אם לא בדרך של חקיקה, איך אפשר לפתור את בעיית זכויות החקלאים? קיימת דרך. היות וקרן קימת לישראל היא חסידה ותומכת גדולה מאוד של המעשה החקלאי, ואנחנו חושבים שאי-אפשר לחיות תחת שוט משטר פיאודלי וכאי החקלאי לתחושה של קשר לאדמה שגם מקבל ממדים סטטוטוריים – אנחנו בעד שמועצת המינהל תתכנס במהרה על בסיס הסכמה, לא בכפייה, ויחד נגיע להבנה כיצד מעגנים את זכויות החקלאים בקרקע. אומר חיליק ידידי כי חוזה אישי של המתיישב עם המינהל עדיף על חקיקה. חוק אפשר לשנות גם מחר ואילו לחוזה יש תוקף לחמישים שנה. אנחנו מציעים חוזה למתיישב עם המינהל. קיימת היום במינהל תקנה, 823, והיא מאפשרת חתימת חוזים דו-צדדיים אישיים וישירים. אפשר בהחלט ליישם אותה.

הערה מהקהל: ההחלטה היא מ-1998.

שלמה גרבץ: אבל כמה קיבוצים עברו לחוזה חכירה לדירות ל-49 שנה? חמישים אחוז מהקיבוצים.

גדעון ביגר: זה לא ישים. החלטה 823 התקבלה בעת כהונתו של אריאל שרון, ראש-הממשלה הנוכחי, כשר התשתיות.

שלמה גרבץ: חמישים אחוז מהקיבוצים עברו לחוזה חכירה לדורות באופן ישיר. קריאה מהקהל: לא. ארבעים אחוז.

שלמה גרבץ: ארבעים אחוז מהקיבוצים. מדוע? משום שהיתה בעיה של עורף המשבצת, היתה בעיה של שליטה כלכלית ואולי גם לפעמים פוליטית. היום כולם פתוחים למעבר חד, לשינוי מצב החקלאים, לעיגון הזכויות בצורה מסודרת, באמצעות הגורם האחד המופקר על קביעת מדיניות קרקעית בישראל וזה מועצת מינהל מקרקעי ישראל.

אינני רוצה להלך אימים על איש, אבל אני חייב לומר את הדברים הברורים הבאים: יש לנו בקק"ל קשר עמוק ביותר למגזר החקלאי ואנחנו מבינים את התביעה הבסיסית לעיגון הזכויות, אבל אם מישהו יעז לכפות על קרן קימת את הפקעת זכויותיה בקרקע, בקרקע שלנו, של העם היהודי, ולהפקיע מידה את הסמכות לקבוע מדיניות קרקעית – קרן קימת תפעיל את סעיף 18 באמנה, תודיע לממשלה שזה בניגוד לדעתה, ונפעל לאלתר לפירוק המינהל ולהעברת הקרקעות שלנו בחזרה לטיפול וניהול של קרן קימת. ואולי יהיה זה טוב יותר לעם היהודי שישמור על נכסיו בעצמו ולא יפקיד אותם בידי אחרים.

גדעון ביגר: תודה רבה לשלמה. כרגיל שלמה מלהיב את הקהל בדברים שנאמרים מתוך הלב ואל הלב, כדברים שהם חלק מהמהות שלנו, מהישיבה שלנו כאן, מהראייה שלנו את הדברים.

שמענו בתחילת המושב את הצד הממשלתי ואולי המושבי, שמענו את עמדת קק"ל. עכשיו נשמע את ח"כ אבשלום (אבו) וילן שידבר על הבעיה הקרקעית הקיבוצית.